

Date: 7th September-2026

QADIMGI KESH VOHASINING BUYUK IPAK YO‘LI TIZIMIDAGI O‘RNI

Sattorova Manzura Mannonovna

“Shahrisabz” davlat muzey-qo‘riqxonasi yetakchi mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi Shahrisabz–Kitob hududini qamrab olgan qadimgi Kesh vohasining Buyuk Ipak yo‘li tizimidagi o‘rni arxeologik manbalar asosida tahlil qilinadi. Keshning Janubiy So‘g‘d hududidagi geografik joylashuvi, Samarqand, Naxshab va Temir darvoza orqali janubiy yo‘nalishlar bilan aloqalari, shahar markazlari va savdo-hunarmandchilik faoliyatining shakllanishi ko‘rib chiqiladi. Uzunqir, Podayotoqtepa, Sangirtepa, Qalandartepa va boshqa yodgorliklar misolida vohada ilk shaharsozlik, mudofaa tizimi hamda xo‘jalik faoliyatining rivojlanishi yoritiladi. Arxeologik tadqiqotlar Keshning oddiy tranzit hudud emas, balki savdo, hunarmandchilik va madaniy almashinuv jarayonlari kechgan mintaqaviy markazlardan biri bo‘lganini ko‘rsatadi. Maqolada Kesh vohasining tarixiy-geografik o‘rni va arxeologik materiallar Buyuk Ipak yo‘li doirasidagi iqtisodiy hamda madaniy jarayonlar bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Kesh, Shahrisabz, Kitob, Janubiy So‘g‘d, Buyuk Ipak yo‘li, Uzunqir, Podayotoqtepa, Sangirtepa, Qalandartepa, arxeologiya, shaharsozlik, savdo, hunarmandchilik, madaniy almashinuv.

Аннотация. В статье на основе археологических источников рассматривается роль древнего оазиса Кеш, охватывающего территорию современного Шахрисабза и Китаба, в системе Великого шёлкового пути. Анализируются географическое положение Кеша в Южном Согде, его связи с Самаркандом, Нахшабом и южными направлениями через Железные ворота, а также развитие городских центров, торговли и ремесла. На примере городищ Узункыр, Падайотактепа, Сангиртепа, Каландартапа и других памятников освещаются процессы раннего градостроительства, формирования оборонительных сооружений и хозяйственной деятельности. Археологические данные позволяют рассматривать Кеш не только как транзитную территорию, но и как один из региональных центров торговли, ремесла и культурного взаимодействия.

Ключевые слова: Кеш, Шахрисабз, Китаб, Южный Согд, Великий шёлковый путь, Узункыр, Падайотактепа, Сангиртепа, Каландартапа, археология, градостроительство, торговля, ремесло, культурный обмен.

Abstract. This article examines the role of the ancient Kesh oasis, corresponding broadly to the present-day Shahrisabz–Kitab area, within the system of the Silk Roads on the basis of archaeological evidence. It focuses on Kesh’s geographical position in Southern Sogdiana, its connections with Samarkand, Nakhshab and the southern routes through the Iron Gates, as well as the development of urban centres, trade and craft production. The sites of Uzunkir, Padaytaktepa, Sangirtepa and Qalandartepa are considered as archaeological evidence for early urbanization, defensive architecture and economic activity. The evidence suggests that Kesh should be understood not merely as a transit

Date: 7th September-2026

territory, but as a regional centre where trade, craft production and cultural interaction developed.

Keywords: Kesh, Shahrisabz, Kitab, Southern Sogdiana, Silk Roads, Uzunkir, Padaytaktepa, Sangirtepa, Qalandartepa, archaeology, urbanization, trade, crafts, cultural exchange.

Qadimgi Kesh vohasi Qashqadaryo havzasining yuqori qismida, tog'li hududlar bilan voqa va tekisliklar tutashgan strategik makonda joylashgan. Ushbu geografik holat vohani qadimdan shimoliy va janubiy yo'nalishlarni bog'lovchi aloqalar tizimining muhim bo'g'inlaridan biriga aylantirgan. Encyclopaedia Iranica ma'lumotlariga ko'ra, Keshning shimolida Samarqand tomon o'tish uchun qulay yo'l, g'arbida Naxshab vohasi, janubida esa Termiz tomon olib boruvchi Temir darvoza joylashgan. Shu jihatdan Keshning tarixiy taraqqiyotini qadimgi va o'rta asrlar savdo yo'llari tizimidan ajratib o'rganish qiyin. Buyuk Ipak yo'li tushunchasi uzoq masofali savdo va madaniy aloqalarning murakkab tizimini anglatadi. Shu sababli Keshning mazkur tizimdagi o'rnini faqat bitta karvon yo'li bilan bog'lash emas, balki vohaning shaharlar tarmog'i, ishlab chiqarish bazasi, tabiiy dovonlari, suv resurslari va qo'shni vohalar bilan aloqalari orqali tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Mazkur maqolaning maqsadi Kesh vohasining Buyuk Ipak yo'li tizimidagi funksiyasini arxeologik yodgorliklar va moddiy manbalar asosida yoritishdan iborat. Kesh qadimgi Janubiy So'g'dning muhim markazlaridan biri bo'lgan. Arxeologik va tarixiy ma'lumotlar vohada shahar madaniyatining shakllanishi miloddan avvalgi VIII–VII asrlarga borib taqalishini ko'rsatadi.[1] Uzunqir yodgorligi aynan shu jarayonning muhim arxeologik dalillaridan biridir. Yodgorlik Kitob tumani hududida Sho'robsoy bo'yida joylashgan bo'lib, keyingi tadqiqotlarda uning katta maydonni egallagan shahar markazi bo'lgani qayd etilgan. Keshning shimoliy yo'nalishida Samarqand bilan bog'lanish imkoniyati, g'arbida Naxshab vohasiga chiqish va janubda Temir darvoza orqali Baqtriya hududlariga o'tish imkoniyati vohaning strategik ahamiyatini kuchaytirgan. Bunday geografik sharoit shaharlarning faqat mahalliy xo'jalik markazi sifatida emas, balki turli hududlar o'rtasidagi almashinuv jarayonlarida faol qatnashishiga zamin yaratgan. Kesh vohasining qadimgi shahar madaniyatini o'rganishda Uzunqir alohida ahamiyatga ega. Manbalarda yodgorlikning miloddan avvalgi VIII–VII asrlarga oid qatlamlari qayd etilib, keyingi bosqichlarda uning maydoni kengaygani ko'rsatiladi. Uzunqirda ichki qal'a va shahar hududi, shuningdek, mudofaa devorlari mavjud bo'lgan. Bu holat shahar markazida aholi, xo'jalik va boshqaruv funksiyalarining mujassamlashganini ko'rsatadi. Qashqadaryo arxeologik-topografik ekspeditsiyasi faoliyati davomida vohaning qadimgi va o'rta asr yodgorliklari keng o'rganilgan.[2] Ekspeditsiya materiallarida shahar markazlari, qadimgi savdo yo'llari, hunarmandchilik ustaxonalari, mudofaa inshootlari va qo'rg'onlar bir-biri bilan bog'liq tizim sifatida namoyon bo'ladi. Bu ma'lumotlar Kesh vohasida iqtisodiy faoliyatning hududiy jihatdan tashkil topganini ko'rsatadi. Kesh vohasidagi shaharlar va manzilgohlarning tabiiy dovonlar hamda daryo-soylar bilan bog'langanligi savdo harakatining muhim omili bo'lgan. Ayniqsa, Samarqand tomon shimoliy yo'nalish va Temir darvoza orqali janubga chiqish imkoniyati Keshning mintaqalararo aloqalardagi

Date: 7th September-2026

mavqeini belgilagan. Shuning uchun Keshni Buyuk Ipak yo'li doirasida alohida bir yo'l emas, balki yo'nalishlar kesishgan voha markazi sifatida baholash ilmiy jihatdan asosliroqdir. Arxeologik qazishmalar davomida aniqlangan sopol buyumlar, qurilish qoldiqlari, metall va boshqa xo'jalik ashyolari Kesh vohasida ishlab chiqarish faoliyati rivojlanganini ko'rsatadi. Kulolchilik mahsulotlarining shakli va texnologik xususiyatlarini o'rganish orqali mahalliy ishlab chiqarish an'analari bilan bir qatorda tashqi madaniy ta'sirlarni ham aniqlash mumkin. [3]

Buyuk Ipak yo'li tizimida shaharlarning ahamiyati faqat savdogarlar uchun to'xtash joyi bo'lish bilan belgilanmagan. Ular oziq-ovqat, hunarmandchilik mahsulotlari, ot-ulov, ta'mirlash va boshqa xizmatlarni ta'minlovchi iqtisodiy markazlar vazifasini ham bajargan. Kesh vohasidagi shaharsozlik va hunarmandchilik izlari ana shunday ko'p funktsiyali iqtisodiy muhit shakllanganini ko'rsatadi. Numizmatik materiallar ham iqtisodiy aloqalarni o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Tangalar muomalasi siyosiy hokimiyat, savdo munosabatlari va pul iqtisodiyotining rivojlanishi haqida ma'lumot beradi. Shu bilan birga, alohida tanga topilmasini xalqaro savdoning bevosita isboti sifatida talqin qilishdan ko'ra, uni boshqa arxeologik va tarixiy dalillar bilan birgalikda baholash maqsadga muvofiqdir.[4]

Buyuk Ipak yo'li orqali moddiy mahsulotlar bilan bir qatorda g'oyalar, diniy qarashlar, badiiy an'analar va texnologiyalar ham tarqalgan. Keshning geografik o'rni ushbu madaniy almashinuv jarayonlarida vohaning ishtirok etishiga imkon bergan. Mahalliy diniy qarashlar va marosimlar bilan bog'liq arxeologik materiallar Kesh jamiyatining ma'naviy hayoti haqida tasavvur beradi. Vohada uchraydigan moddiy madaniyat namunalari Janubiy So'g'dning qo'shni hududlar bilan doimiy aloqada bo'lganini ko'rsatadi. Biroq ayrim diniy ramz yoki buyumning topilishi uning aynan savdogarlar orqali olib kirilganini avtomatik ravishda anglatmaydi. Shu sababli diniy va madaniy almashinuvni stratigrafiya, topilmaning konteksti, xronologiyasi va analoglari bilan birgalikda tahlil qilish zarur.[5]

Ilk o'rta asrlarda Kesh Janubiy So'g'dning siyosiy va iqtisodiy hayotida muhim mavqe saqlab qoldi. Xitoy manbalarida Keshga oid ma'lumotlarning mavjudligi vohaning xalqaro siyosiy aloqalardan chetda bo'lmaganini ko'rsatadi. Kesh hukmdorlarining tashqi siyosiy aloqalari va vohaning shahar markazlari mintaqalararo munosabatlarning rivojlanganidan dalolat beradi.

Arxeologik ma'lumotlar Kesh shahar markazlarining vaqt o'tishi bilan hududiy o'zgarib borganini ko'rsatadi. Qadimgi davrda Uzunqir va keyingi markazlar muhim rol o'ynagan bo'lsa, antik va ilk o'rta asrlar jarayonida shahar markazlarining boshqa hududlarga siljishi kuzatiladi. Bu holat savdo yo'llari, suv resurslari, siyosiy sharoit va xo'jalik ehtiyojlarining o'zgarishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.[6]

Keshning savdo yo'llaridagi mavqei voha shaharlarining uzoq muddatli rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan. Savdo aloqalari mahalliy hunarmandchilik va bozor munosabatlarini rag'batlantirgan, o'z navbatida shaharlarning infratuzilmasi va mudofaa tizimlari rivojlangan. Shu jihatdan Keshning tarixini Buyuk Ipak yo'lining umumiy taraqqiyotidan ajratib bo'lmaydi.

Date: 7th September-2026

Arxeologik manbalar tahlili qadimgi Kesh vohasining Janubiy So'g'ddagi geografik va iqtisodiy mavqei uni mintaqalararo aloqalar tizimining muhim bo'g'iniga aylantirganini ko'rsatadi. Samarqand tomondagi yo'nalish, Naxshab bilan aloqa va Temir darvoza orqali janubga chiqish imkoniyati Kesh vohasining tarixiy-strategik ahamiyatini belgilagan. Uzunqir, Podayotoqtepa, Sangirtepa, Qalandartepa va boshqa yodgorliklar vohada qadimgi shaharsozlik, mudofaa, dehqonchilik va hunarmandchilik tizimlari shakllanganini ko'rsatadi. Ushbu moddiy manbalar Keshning faqat tranzit hudud bo'lmaganini, balki savdo jarayonlarini ishlab chiqarish va xizmatlar bilan ta'minlagan mintaqaviy markaz sifatidagi rolini ko'rsatadi.

Shunday qilib, Kesh vohasining Buyuk Ipak yo'li tizimidagi o'rnini baholashda uning geografik joylashuvi, arxeologik yodgorliklar tarmog'i, ishlab chiqarish va hunarmandchilik bazasi, numizmatik materiallar hamda madaniy almashinuv dalillarini yagona tizimda o'rganish zarur. Kelgusidagi arxeologik tadqiqotlar, ayniqsa savdo yo'llarining aniq marshrutlari va topilmalarining xronologik-kontekstual tahlili Keshning Ipak yo'llari tarixidagi rolini yanada aniqroq yoritish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lurje, P. Keš. Encyclopaedia Iranica, Vol. XVI, Fasc. 3, 2017. <https://www.iranicaonline.org/articles/kes-ancient-city/>
2. Masson, M.E. Столичные города в низовьях Кашкадарьи с древнейших времён. Ташкент.
3. Сулейманов, Р.Х. Древний Кеш — Шахрисабз: история и культура. Ташкент.
4. Qashqadaryo arxeologik-topografik ekspeditsiyasi (KATE) haqidagi ensiklopedik ma'lumotlar.
5. Hazratov, N. Qadimgi Kesh viloyati hududidagi arxeologik yodgorliklarining o'rganilish tarixidan // Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. 2023. DOI: 10.47390/SP1342V3I12.1Y2023N23.
6. Shamsiyeva, S.B. Kesh-Shahrisabz 2700 yillik tarixi o'rganilishi // Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali. 2026. №8(3). 949–953-b.

